

LAPSEN OSALLISUUTTA TUKEVAT TYÖTAVAT TUOMARILAN
PERHETUKIKESKUKSEN LASTENOSASTOLLA

Kristina Timonen

Opinnäytetyö, syksy 2009

Diakonia- ammattikorkeakoulu Diak Etelä,
Järvenpää

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK) + Lastentarhanopettajan
kelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Kristina Timonen. Lapsen osallisuutta tukevat työtavat Tuomarilan perhetukikeskuksen lastenosastolla. Järvenpää syksy 2009, 46 s., 2 liitettä.

Diakonia- ammattikorkeakoulu, Diak Etelä, Järvenpää. Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK) + lastentarhanopettajan kelpoisuus.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tarkastella lapsen osallisuuden, lapsen ominaisten toimintatapojen ja lapsen ja aikuisen välisen dialogin toteutumista ja kehittämistä toimintatutkimuksellisin keinoin lastenosaston työryhmän tarpeiden pohjalta. Tutkimuksen tavoitteena oli toimia lastenosaston työn kehittämisen välineenä.

Tutkimusmenetelmänä oli laadullinen toimintatutkimus, jossa tutkimuksen tekijä osallistui yhtenä työryhmän jäsenenä työnkehittämisen prosessiin. Aineistot kerättiin kvalitatiivisin menetelmin osallistuvan havainnoinnin, yhteisten keskustelujen, muistiinpanojen, tutkimuspäiväkirjan ja haastattelulomakkeen avulla. Aineistot analysoitiin sisältöanalyysillä. Aineistoon ja tutkimukseen ei sisälly asiakkaisiin liittyviä tietoja. Lastenosaston työryhmän jäsenten anonymiteetti huomioitiin aineiston keruu-, analyysi- ja tutkimustulos vaiheissa. Aineistosta ei muodostunut henkilö pohjaista tutkimusrekisteriä.

Päätuloksien ja johtopäätöksien mukaan lapsen osallisuus toteutuu pääpiirteittäin hyvin, mutta työryhmällä oli tarve lisätä lapsen osallisuuden toteutumista. Lapsen ja aikuisen välisen dialogin ja vastavuoroisen vuorovaikutuksen toteutumisesta työryhmä halusi saada lisää tietoa ja kehittää niitä. Lapsen ominaisia toimintatapoja tarkasteltaessa lapsi huomioidaan hyvin, joskin lapsen näkyvyyttä kaivattiin lisää. Työryhmä osallistui työkentelyyn motivoituneesti ja työn kehittäminen käynnistyi jo tutkimuksen aikana. Työnkehittämisen tuloksia toteutui kaikissa lapsen osallisuuteen liittyvissä teemoissa.

Asiasanat: Lapsen osallisuus, lapsen ominaiset tavat toimia, lapsen ja aikuisen välinen dialogi, kvalitatiivinen toimintatutkimus

ABSTRACT

Kristina Timonen. Work Methods for Supporting Children`s Participation in Child Department of Tuomarila Family Support Centre. Järvenpää, Autumn 2009, 46 pages, 2 appendices. Language: Finnish.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Option in Social Services and Education. Degree: Bachelor of Social Services.

The purpose of this thesis was to examine the implementation and development of child participation, specific child practices and the dialogue between children and adults, using action research means based on the needs of the work group of the child department. The objective of the research was to act as a development tool for the child department.

The research method was qualitative action research, where the author participated in the work development process as a member of the work group. The material was collected by qualitative methods, with the aid of observations, common discussions, notes, research diary and interview forms. The material was analysed by content analysis. The material and research do not include information associated with clients. The anonymity of the members from the child department work group was observed in collection, analysis and research result stages. No person-based research register was formed from the material.

According to the main results, child participation was well fulfilled in the long-term plan, but the workgroup needs to increase the implementation of child participation. The work group wanted to obtain more information about the implementation of the dialogue and the mutual interaction between children and adults, as well as to develop this information. When examining the child-specific approach, the child is well observed, even if child visibility was required more. The work group participated with motivation, and the development of work already began during the research. Work development results were implemented in all themes associated with child participation.

Keywords: Child participation, child-specific ways, dialogue between children and adults, qualitative action research

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 TUTKIMUSMENETELMÄ	7
2.1 Toimintatutkimuksellinen näkökulma.....	7
2.2 Tutkimuskysymykset.....	8
3 TOIMINTAYMPÄRISTÖ	10
3.1 Tuomarilan perhetukikeskus	10
3.2 Lastenosasto Taimi	11
4 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET	12
4.1 Lapsen osallisuus.....	12
4.3 Lapsen ja aikuisen välinen dialogi	13
4.5 Lapsen ominaiset tavat toimia	15
5 TUTKIMUSPROSESSI.....	18
5.1 Työskentelyprosessi	18
5.2 Haastattelulomake	19
5.3 Päiväkirja - aineisto	21
5.4 Haastattelulomakkeen analyysi	22
5.5 Päiväkirja - aineiston analyysi.....	24
6 TUTKIMUKSEN TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	26
6.1 Työryhmän käsityksiä ja kehittämisehdotuksia lapsen osallisuudesta.....	26
6.2 Lapsen ja aikuisen välisen dialogin toteutuminen ja kehittäminen.....	27
6.3 Lapsen ominaisten toimintatapojen tarkastelua ja yleisiä kehittämisehdotuksia ..	30
6.4 Päiväkirja - aineiston kertomaa	33
7 POHDINTA	35
7.1 Tutkimuksen arviointi	35
7.2 Työryhmän pohdintaa toteutuneesta muutoksesta	36
LÄHTEET	38
LIITTEET	42
Liite 1: Haastattelulomake	
Liite 2. Tutkimuslupapyyntö	

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni on laadullinen toimintatutkimus, joka käsittelee lapsen osallisuuden lisäämistä Tuomarilan perhetukikeskuksen lastenosastolla. Tavoitteena oli tarkastella lapsen osallisuutta, lapsen ja aikuisen välistä dialogia ja lapsen ominaisten toimintatapojen toteutumista perhetukikeskuksen arjessa työryhmän tarpeiden pohjalta. Kiinnostuin lastensuojelun avoahuollosta ja lapsen osallisuuden toteutumisen kehittämistä opintojen aikana osallisuus ja sosiaalinen tuki -jakson harjoittelupaikassa Tuomarilan perhetukikeskuksessa lastenosastolla, Taimessa. Tuomarilan perhetukikeskuksen lastenosastolta tarjottiin minulle kesäkuun 2008 alussa pidempiaikaista sijaisuutta, jonka aikana sain mahdollisuuden toteuttaa opinnäytetyöni. Tutkimuksen tavoitteena oli toimia lasten osaston työnkehittämisen välineenä.

Opinnäytetyön aiheen valintaan vaikutti oma kiinnostukseni lapsen osallisuuden toteutumisesta ja aidosta lapsen kuuntelemisesta ja kohtaamisesta, joita olen pohtinut ja pyrkinyt kehittämään työskennellessäni lasten kanssa. Olen työskennellyt varhaiskasvatuksen parissa vuodesta 1983, joista suurimman osan olen työskennellyt tukea tarvitsevien lasten parissa. Tukea tarvitsevilla lapsilla on usein pulmaa itseilmaisussa ja vuorovaikutussuhteissa, jolloin lapsen ääni jää helposti kuulematta. Lastensuojelun avoahuollon parissa olevilla lapsilla on tuen tarve ja heidän äänensä jää usein vanhempien ”suurien” pulmien taakse.

Tässä opinnäytetyössä lapsen osallisuudella tarkoitan lapsen kuuntelemista, kohtaamista ja mukaan ottamista arjessa, mikä perustuu aitoon vuorovaikutukseen lapsen ja aikuisen välillä. Lapset osallistuvat sekä sanattomaan että sanalliseen vuorovaikutukseen. Lapset ovat jo varhain omaksuneet oman kulttuurinsa tavat toimia. Lapset tuottavat itselleen tietoa, jonka avulla he rakentavat arkeaan ja määrittelevät paikkaansa yhteisöissä. Pienten lasten valmiudet sosiaaliseen kanssakäymiseen ovat osoittautuneet luultua paremmiksi, mikä vaikuttaa aikuisten näkemyksiin lapsuuden olemuksesta ja lapsista omaaloitteisina toimijoina. (Strandell 1996, 187; Riihelä 2000, 155.)

2 TUTKIMUSMENETELMÄ

2.1 Toimintatutkimuksellinen näkökulma

Opinnäytetyöni ja kehittämishankkeen tavoitteena oli tarkoitus tuottaa uutta tietoa ja pyrkiä muutokseen lapsen osallisuuden toteutumisesta ja parantaa sitä, tavoitteet ovat tyypillisiä toimintatutkimukselle. Toimintatutkimukselle on tyypillistä se, että tutkittavat eli käytännöissä toimivat ihmiset osallistetaan tutkimukseen mukaan (Kuula 1999, 11). Toimintatutkimuksen keskeisenä tavoitteena on ymmärtää ja etsiä ratkaisuja käytännön pulmiin. Kyse ei ole varsinaisesti uutta tietoa luovaa tutkimusta, mutta tutkimuksessa muodostetaan myös uutta tietoa. (Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1995, 31; Leino 1996, 81–90.)

Työn kehittämisen perusteena on ajatus, että toimintatutkimuksellisilla muutos- ja kehittämishankkeilla voidaan tuottaa toiminnan avulla uudenlaisia keinoja, joilla työorganisaatiot voivat muuttua ja kehittyä. Edellä mainittu perustuu ajatukseen, että muutos on mahdollista reflektion avulla, jolloin vanhat työkäytännöt kyseenalaistetaan (Kuula 1999, 219). Toimintatutkimuksessa on kyse käytännön interventtiosta tutkimuksen avulla, jolloin ei perinteinen tutkimuksen objektiivisuus sovellu toimintatutkimukseen.

Tutkija ja tutkimus ovat osallisia ja vaikuttavat yhteisöön sekä työyhteisö tutkijaan. Tutkittavat ovat olleet tässä tutkimuksessa mukana, eivät vain tutkimuskohteina. Taimen osaston henkilökunnan jäsenet edustavat minulle ammattitaitoisia, osaavia ja taitavia työryhmän jäseniä, enkä ole asennoitunut heihin ainoastaan tutkimuskohteina. Oma roolini työryhmän jäsenenä on ollut tutkimuksen näkökulmasta osallistaa henkilökunta mukaan työn kehittämiseen ja tuoda tarvittavaa teoreettista tietoa. Toimintatutkimuksessa olennaista on tutkijan ja tutkittavien välinen vuorovaikutus, joka sisältää toimintatapojen reflektointia. Toimintatutkimuksessa osallistujat sitoutuvat pyrkimään kohti yhteistä työn kehittämisen päämäärää. (Eskola & Suoranta 1999, 128–129; Leino 1996, 81–90.)

Tavoitteena ei ole ollut osoittaa mikä tai mitkä asiat ovat huonosti, vaan kehittää reflektiivisesti työtapoja, joiden kautta lapsen osallisuus ja lapsen osallisuuteen vaikuttavat asiat lisääntyvät. Toimintatutkimus on luonteeltaan kokemuksellinen ja refleктоiva prosessi. Itsereflektiivinen prosessi etenee spiraalimaisesti ja yhdistää menneisyyden, ny-

kyisyyden, lähitulevaisuuden ja niihin liittyvän toiminnan. Kriittinen reflektio on ajattelua, joka tekee mahdolliseksi käsittää, miten toiminnan taustaoletukset saattavat olla sosiaalisesti rajoittavia, ja näin sen avulla saatetaan löytää uudenlaisia tapoja ajatella ja toimia. Refleksiivisyyteen liittyy kyky havaita, että oman itsen ja omien toimintayhteysien kaikki puolet vaikuttaa siihen tapaan, miten maailmaa tutkitaan (Fook, 1999b). Toimintatutkimuksessa tuotetaan aineistoa ja sen pohjalta uutta tutkimuksellista tietoa, vaikka aiotut käytännön muutokset eivät onnistuisikaan (Kuula 2009).

Työryhmän jäsenenä olen myös havainnoinut toimintaa osallistuvan havainnoinnin keinoin kuuntelemalla, katselemalla ja keskustelemalla muiden työryhmän jäsenten kanssa. Osallistuva havainnointi pyrkii ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä ja toimintakulttuuria. (Hatch 1998, 56; Törrönen 1999b, 220–222.)

2.2 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymysten muodostaminen oli alkuun haasteellista, koska toimintatutkija ei välttämättä alussa edes tiedä kaikkia tutkimusongelmia, joihin tutkimuksen kuluessa vastaa. Toimintatutkimuksissa korostuu yhteisön näkökulma ja heidän osallistumisensa tutkimukseen. Työkäytäntöjen muuttaminen perustuu kaikkien osallistujien oman työn reflektointiin, jossa tutkijan rooli parhaimmillaan on esittää näkökulmia, joiden kautta toiminnan arviointi ja reflektointi mahdollistuvat. (Heikkinen, Jyrkämä 1999, 38, 49, 66.) Esittelin tutkimusaiheen työryhmälle, jonka kautta käynnistyi keskusteluja lapsen osallisuudesta. Keskusteluiden sisältöjen viitoittamana kirjasin tutkimuspäiväkirjaani aihepiirejä, jotka vähitellen muodostivat selkeämmän käsityksen mahdollisista työn kehittämisen tarpeista.

Tutkimuskysymysten laadintaa määrittivät lapsen osallisuuden teema ja työryhmän kanssa käydyt keskustelut lapsen osallisuutta lisäävistä asioista. Alkuperäiset tutkimuskysymykset muuttuivat ja tarkentuivat työryhmän tarpeiden pohjalta kolmeen eri teemaan. Tutkimuskysymyksillä hain vastausta lapsen osallisuuden, lapsen ja aikuisen välisen dialogin ja lapsen ominaisten toimintatapojen määrittelyyn, lisäämiseen ja työtapojen mahdolliseen kehittämiseen.

Tutkimuskysymyksiksi muotoutuivat seuraavat kysymykset:

1. Miten lapsen osallisuus toteutuu Taimen osaston arjessa ja toiminnassa?
2. Miten lapsen ja aikuisen välinen dialogi toteutuu Taimen osaston arjessa ja toiminnassa?
3. Miten lapsen ominaiset tavat toimia toteutuvat Taimen osaston arjessa ja toiminnassa?

Tutkimuskysymysten avulla oli mahdollista tarkastella nykytilannetta ja suunnata ajattelua nykytilanteen kartoittamisesta työn kehittämiseen. Tutkimuskysymysten avulla suunnittelin haastattelulomakkeen kysymyksiä.

3 TOIMINTAYMPÄRISTÖ

3.1 Tuomarilan perhetukikeskus

Tuomarilan perhetukikeskus perustettiin vuonna 2007. Perhetukikeskus muodostuu kahdesta rakennuksesta, jotka ovat kumpikin kooltaan yli 700 neliötä. Henkilökuntaa perhetukikeskuksessa on vajaat kolmekymmentä, ohjaajia 22, kaksi toimintaterapeuttia, sosiaalityöntekijä, vahtimestari, laitoshuoltaja, emäntä sekä johtaja. Perheet päätyvät Tuomarilaan pääosin alueellisten perhekeskusten kautta, lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ohjaamina. Toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen eli taustalla on aina perheen valinta. Pyrkimyksenä on tukea lapsiperheiden arjen- ja elämänhallintaa. (Tuula Majapuro, henkilökohtainen tiedon anto 2007.)

Tuomarilan perhetukikeskus on espoolaisille perheille kuntoutusta tarjoava yksikkö, joka palvelee espoolaisia lapsiperheitä. Toiminnan tavoitteena on tukea perheen hyvinvointia; perusteena on lapsen kasvun ja kehityksen turvaaminen yhdessä vanhempien kanssa. Perhetukikeskuksen toiminta on tavoitteellista, yhdessä perheen kanssa suunniteltua ja räätälöityä arkielämän taitojen opettelua ja vanhemmuudessa tukemista. Perhekuntoutuksessa etsitään ja otetaan käyttöön perheen resursseja sekä autetaan vanhempia löytämään iloa lapsistaan. Perhekuntoutus pitää sisällään muun muassa perhe- ja vanhempaintapaamisia, ryhmätoimintaa sekä lapsille että aikuisille ja teemallisia tapahtumia. Vertaistukiryhmät täydentävät perheiden yksilöllisiä tarpeita. (Perhetukikeskuksen esite 2007.)

Tukikeskuksen toiminta on osa Espoon lastensuojelun avohuoltoa. Espoon kaupungin lastensuojelun kehittämishankeen (2005–2007) lastensuojelun perhetyö määritteli, että lastensuojelun perhetyö on lastensuojelun asiakkaana avohuollossa, vastaanottokodissa tai sijaishuollon yksikössä olevan lapsen ja hänen vanhempiensa/läheistensä kanssa tehtävää työtä, jolla on tiivis yhteys lastensuojelulakiin. Lastensuojelun perhetyö on psykososiaalista asiakastyötä, jolla arvioidaan lapsen hyvinvointia, terveyttä ja kehitystä sekä näihin vaikuttavia seikkoja: kasvuolosuhteiden sopivuutta ja turvallisuutta lapselle, vanhempien, lapsen läheisten ja lapsen välistä vuorovaikutusta, perheen sisäisiä valtasuhteita sekä perheen kykyä selviytyä arjen hallinnasta sekä vaikutetaan näissä ilmeneviin ongelmiin.

3.2 Lastenosasto Taimi

Lastenosastolla on kuusi asiakaspaikkaa 3–12 ikävuosien välillä oleville lapsille. Lapset sijoitetaan avohuollon tukitoimena osastolle lastensuojelulain § 37 mukaan. Lapselle voidaan järjestää asiakassuunnitelmassa tarkoitettulla tavalla avohuollon tukitoimena tuen tarvetta arvioivaa tai kuntouttavaa perhehoitoa taikka laitoshuoltoa yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai muun hänen hoidostaan ja kasvatuksesta vastaavan henkilön kanssa. (Lastensuojelulaki § 37.) Avohuollon tukitoimena tapahtuva sijoitus on rajattu, tuen tarvetta arvioiva tai kuntouttava jakso (Sosiaaliportti i.a.).

Taimen osaston perhekuntoutusjakson aluksi perheiden kanssa täytetään perhekuntoutussopimus ja määritellään yhdessä tavoitteet, joiden mukaan suunnitellaan perheen kuntoutusprosessi. Lasten vanhempien läsnäolo ja tiivis osallistuminen ovat perusedellytyksiä prosessissa. Perhekuntoutusjakso voi kestää enimmillään kuusi kuukautta ja kuukausittaisissa välineuvotteluissa tarkastellaan perheiden kanssa prosessin etenemistä, tavoitteita ja edistystä. Tukitoiminnan tarkoitus on loppua aina suunnitellusti ja etenkin jakson loppua kohden lasten on tarkoitus olla kotonaan yhä enemmän, jolloin varmistetaan muutoksen viemistä perheen arkeen. Toiminta on kotona ja laitoksessa tapahtuvaa monimuotoista ennaltaehkäisevää työtä. (Leena Harjunen, henkilökohtainen tiedonanto 2007.)

Lastenosastolla Taimessa työskentelee yhdeksän hengen työryhmä, joista yksi on vastaava ohjaaja. Ohjaajat työskentelevät kolmivuorotyön periaatteilla, jolloin henkilökuntaa on paikalla ympäri vuorokauden. Taimen osastolla on kolmen viikon sykli, jolloin ensimmäisenä viikonloppuna tehdään kotikäyntejä perheiden luo, toisena viikonloppuna on perheiden kotiviikonloppu ja kolmantena viikonloppuna lapset voivat olla osastolla. Arkena osasto on auki läpi vuorokauden ja ohjaajat työskentelevät arkisin lasten vanhempien ja lasten kanssa yhdessä ja erikseen. Lapsille on omaohjaajatunteja, vanhemmille omia tapaamisia ja molemmille yhteistä vapaata ja suunniteltua toimintaa.

4 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET

4.1 Lapsen osallisuus

Lapsen osallisuudelle on useita erilaisia määritelmiä, joita muun muassa Mikko Oranen on kuvannut lastensuojelun kehittämisohjelman osahankeen raportissa 2007. Laajasti ymmärrettynä osallisuus on yhteisöön kuulumista, liittymistä ja yhteisöön vaikuttamista. Osallisuus on vastavuoroista toimintaa, toisten huomioimista ja aktiivista mukana olemista. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen osallisuus on lasten ja aikuisten julkisen vallan yhteisöjen välisistä suhteista ja lasten mahdollisuuksista vaikuttaa yhteisöjen toimintaan. (Oranen 2007, 3.) Lapsella on oikeus ilmaista omat mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja ne on huomioitava lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (Lapsen oikeuksien sopimus). Lastensuojelun kehittämisohjelman osahankkeessa kuvataan yhdeksi lapsen osallisuuden muodoksi vastavuoroisuutta korostavan lähestymistavan, jossa osallisuus nähdään vastavuoroisena vuorovaikutuksena (Oranen 2007, 9).

Sosiaaliportin lastensuojelun käsikirjan mukaan lapsen osallisuudessa on kyse siitä, miten lapsi on mukana työskentelyssä, joka tähtää hänen etujensa turvaamiseksi tehtävää työtä. Osallisuuteen kuuluu oikeus saada tietoa itseä koskevia asioita, mahdollisuuden vaikuttaa ja tulla kuulluksi. Vastavuoroisuuden merkitys on olennaista, koska lapsi voi vaikuttaa ainoastaan olemalla osallinen omiin asioihinsa. Osallisuuden mahdollistaminen tukee lapsen identiteetin kehittymistä, joka on yksi kasvun ja kehityksen perusedellytys. Lapset ovat asiantuntijoita omaan elämäänsä ja arkeen liittyviin asioihin. Osallisuuden mahdollistaminen ja sen edellytysten luominen on aikuisten velvollisuus. (Sosiaaliportti i.a.)

Mannerheimin lastensuojeluliiton osallisuusverkoston hanke lapsen osallisuudesta määrittelee lapsen osallisuuden olevan lähinnä tunne yksilössä. Ihmisen on koettava olevansa osallinen. Osallisuus näkyy konkreettisina tekoina ja tapana olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Vastavuoroisuuden ja yhteisöllisyyden merkitys osallisuudelle on tärkeää. (Stenius 2005, 9.) Lapsia osallistavassa toiminnassa kuunnellaan aidosti lapsia, jolloin toiminnan lähtökohtana ovat lasten näkökulmat ja heille luontaiset tavat toimia. Lapset kokevat aidon osallisuuden tunteen, mikäli he voivat vaikuttaa asioihin tässä ja

nyt. Lapsen osallisuus mahdollistuu jokaisen aikuisen kautta, kun he toimivat lasten kanssa. Kehittämishankkeiden ja tutkimusten kautta ovat aikuiset tuoneet esiin, että lasten kanssa toimijoilla on käsityslukko, joka estää huomaamasta lapsen ajatuksia. Lukko on heidän mukaansa ensin avattava ja rohjettava tarkastella toimintaa lapsen perspektiivistä ja pysähdyttävä pohtimaan, mitä on havainnut ja kuullut lapsilta. Lasta osallistava toiminta muotoutuu aktiivisesta kuuntelusta, jolloin kuuntelija asettuu vastavuoroisesti toisen asemaan. Vasta sitten alkaa osallistava toiminta muotoutua. (Stenius 2005, 2, 8, 9.)

Useiden lastensuojelututkimusten tuloksena on ollut lapsen aseman problemaattisuus lastensuojelun ammattikäytännöissä. Lapset jäävät usein sivuosaan työprosessien keskittyessä vanhempien ja ammattilaisten yhteistyösuhteen rakentamiseen. Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten oikeudet ovat uhattuna, mikäli heitä varten auttamaan asetettu instituutio ei onnistu vastaamaan lapsen osallisuuden ja suojelun tarpeisiin. Lapsilähtöisyydestä ja lapsikeskeisyydestä on tullut lastensuojelun kehittämishankkeiden ahkerasti käytettyjä termejä, silti ammattilaisten on hankalaa käytännössä hahmottaa lapsen asema avohuollon perheiden kanssa työskentelyssä. (Hurtig 2003, 11–12.)

4.3 Lapsen ja aikuisen välinen dialogi

Lapsen kohtaamisessa on tärkeää vuorovaikutuksen tapa ja laatu, jotka olen kokenut oleellisiksi tarkastelun kohteiksi työnkehittämisen kannalta. Liisa Karlssonin mukaan vuorovaikutuksen laatu- yksisuuntaisuus-vuorottelevuus tai yhteisöllisyys- tulee esille vasta analysoitaessa yksityiskohtaisesti keskustelun kulkua ja sisältöä (Karlsson 2000, 61).

Karlsson kuvaa kolme erilaista näkemystä kohtaamisesta, joissa kuvataan kahden toimijan välistä suhdetta. Ensimmäisessä näkökulmassa korostuu Minä, joka on aktiivinen subjekti. Minä suuntaa puheensa Hän - objektille. Toisessa tarkastelutavassa molemmat toimijat ovat aktiivisia, mutta erillisiä subjekteja, jotka vuorottelevat. Edellä mainitut tarkastelutavat ovat yksilöorientoituneita. Kolmannessa tarkastelutavassa on yhteisökeskeinen näkökulma, missä tarkastellaan yksilöiden välistä suhdetta yhteisenä toimintana.

TAULUKKO 1. Kahden toimijan välisestä suhteesta (Karlsson 2001, 58)

Yksisuuntainen	Vuorotteleva	Yhteisöllinen
<p>Minä-Hän-prosessi</p>	<p>Minä-Sinä-prosessi</p>	<p>Me-prosessi</p>

Vuorovaikutuksessa merkittäviä asioita ovat aloitteet: keskustelunkulkua hallitsee se, jolla on aloite ja jolla on mahdollisuus päättää kenen aloitetta jatketaan. Karlssonin mukaan vuorovaikutussuhteissa instituutioissa vallitsee usein tietty tiedostamaton institutionaalinen puhe- ja toimintatapa, joita on keskusteluanalyttisen tutkimuksen mukaan löydetty. (Karlsson 2000, 60–61.) Vuorovaikutuksen laatua voi tarkastella, etenkin kahden erilaisen keskustelumallin kautta. Vuorovaikutus tapahtuu kaikkien henkilöiden välillä paikallaolijoiden muodostamassa yhteisössä, joka perhetukikeskuksen lasten osastolla koostuu lapsista ja henkilökunnasta.

TAULUKKO 2. Kaksi erilaista keskustelumallia (Karlsson 2000,61–62).

Arvioiva ja kyselevä malli	Soljuva dialoginen ja demokraattinen keskustelu
<p>1. Työntekijä tekee kysymyksen 2. Lapsi vastaa 3. Työntekijä arvioi lapsen vastauksen Vuoropuhelu on katkonaista ja etenee työntekijän aloitteiden mukaan. Ammattilaisen aloite on usein epäaito kysymys, johon vastaus on usein tiedossa. Lapsella ei ole tilaa tai mahdollisuuksia tuoda esiin omia ajatuksiaan tai aloitteitaan. Aikuinen ei ole itsereflektinen eikä osaa erottaa omaa ja lapsen näkökulmaa – se vähentää lapsen omanarvontuntoa. Lapsi on aikuisen toiminnan kohteena, ohjataan toimimaan aikuisen suunnitelmien ja toiveiden mukaan.</p>	<p>1. Lapsi tekee aloitteen 3. Aikuinen kysyy 4. Lapsi pohtii 5. Lapsi kysyy 6. Aikuinen miettii 7. Aikuinen ehdottaa 8. Lapsi ehdottaa</p> <p>Aikuisella että lapsella on aloitteentekomahdollisuus. Pohjautuu yhdenvertaisuuteen ja kunnioitukseen. Perustuu ymmärrykseen ja kykyyn paneutua toisen kokemukseen. Puhemalli toteutuu usein kun aikuinen ei pyri tietoisesti kasvattamaan lasta.</p>

Lapsen ja aikuisen välinen vuorovaikutus perustuu dialogisuuteen, jota olen peilannut myös Veli-Matti Värriin ja Martin Buberin teorioihin. Buberin mukaan ihmisestä voi tulla persoona suorassa välittömässä yhteydessä toiseen ihmiseen, ja siksi persoonaksi tuleminen ja toisen kohtaaminen edellyttävät dialogisuutta, yksilön rajoitetun itseyden ja yksilöllisen kokemismaailman ylittämistä. Dialogisuus merkitsee toisen kohtaamista, joka voi toteutua vain Minä-Sinä-suhteessa. Ihmisen Minä syntyy ja eriytyy alun perin Sinän kautta: itse asiassa jokainen on ennen Minäksi tulemistaan Sinä. (Värri 1997, 68–71.) Värri kuvaa tätä myös lapsen kautta: pieni lapsi hakee katseellaan yhteyttä jo ennen kuin hänellä on kykyä havaita yksittäisiä esineitä (Värri 1997,71). Jo vuoden ikäinen lapsi on tietoinen keskustelun luonteesta ja hallitsee puheen vuorottelun säännön (Wells 1981, 102–104.)

4.5 Lapsen ominaiset tavat toimia

Olen halunnut tarkastella osaston toimintaa myös lapsen ominaisten toimintatapojen näkökulmasta. Miten osastolla huomioidaan lapsen ominaiset tavat toimia ja miten vai-

kuttaa se osaltaan lapsen osallisuuteen. Lapsen ominaiset tavat toimia edellyttää myös lapsen ikätasoisuuden ymmärtämistä ja kykyä havainnoida lapsia. Työskennellessäni päivähoiton puolella olen havainnut, että päivähoiton ammattilaiset ovat omaksuneet työtavoikseen lapsen havainnoinnin ja lapsen ominaiset tavat toimia huomioidaan hyvin, jotka tuovat osaltaan lasta näkyviin. Tätä näkökulmaa olen kokenut tärkeäksi tuoda osaltani Taimen osastolle.

Leikkiminen, liikkuminen, tutkiminen ja eri taiteen alueisiin liittyvä ilmaisu ovat lapselle ominaisia tapoja toimia ja ajatella. Lapselle ominainen toiminta tukee hänen hyvinvointiaan ja käsitystä itsestään sekä lisää lapsen osallistumismahdollisuuksia. Toimissaan mielekkäällä tavalla lapsi ilmentää ajatteluaan ja tunteitaan. Kun aikuiset toimivat ja keskustelevat yhdessä lasten kanssa sekä havainnoivat lasten toimintaa, heille tarjoutuu näkymä lasten maailmaan ja ajatteluun. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2005, 20.) Leikkiessään lapset oppivat jatkuvasti uutta, uuden oppimiseen sisältyy iloa ja löytämisen riemua. Ilo innostaa lapsia löytämään ja sisäistämään uusia käsitte-struktuureja. Ilman iloa ja ihmetystä oppiminen muuttuu pintaoppimiseksi ja jo tiedossa olevien tosiasioiden toistamiseksi, asioiden sisäistäminen jää silloin tekemättä. (Riihelä 2004, 12.)

Jari Sinkkosen mukaan lapsen omaehtoinen leikki on merkittävää, leikki ei koskaan ole työtä ja se ei ole kevyttä. Leikki on luovuuden äiti, tapa olla olemassa ja suhtautua maailmaan. Leikki on sisäisen autonomian ja elävyyden perusta, väkivallan vihollinen, patologisen narsismin surma. Siksi meillä on vain vähän tärkeämpiä tehtäviä kuin leikin herättäminen ja tilan raivaaminen sille. (Sinkkonen 2008, 296.)

Taide ja leikki mahdollistavat lumotun mielikuvitusmaailman, jossa kaikki on mahdollista ja leikisti totta. Taiteen kautta lapsi kokee maailman eri aistien kautta ja kehittyy havainnoimaan ja ilmaisemaan omia tunteitaan. Lapsi jolla on mahdollisuus kokea kokemusmaailmastaan käsin ja ilmaista itseään on vahva ja onnellinen. Lapsi kokee elämän moninaisesti ja kokonaisvaltaisesti. Inkeri Ruohosen mukaan taidekasvatuksen keskeisin tehtävä on kasvattaa lapsia suvaitsevaiseen rakkauteen, kohti humaania ihmisyyttä. (Ruokonen 2003, 2.)

Lapsen liikkuminen on terveen kasvun ja hyvinvoinnin peruselementti. Liikkumisen kautta lapsi ajattelee, ilmaisee tunteitaan, iloitsee ja oppii uutta. Liikunnan kautta lapsi

tutustuu itseensä kehollisten kokemusten kautta ja kehittää tervettä itsetuntoa. Liikunnan kautta lapsi tutustuu toisiin ihmisiin ja ympäristöönsä. Motorisen aktiivisuuden linkittäminen toimintaan ja opetukseen lisää lasten oppimisen mahdollisuuksia. Säännöllisen liikunnan myötä lapsen kokonaisvaltainen kehitys ja motorinen kehitys mahdollistuvat. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 22.)

5 TUTKIMUSPROSESSI

5.1 Työskentelyprosessi

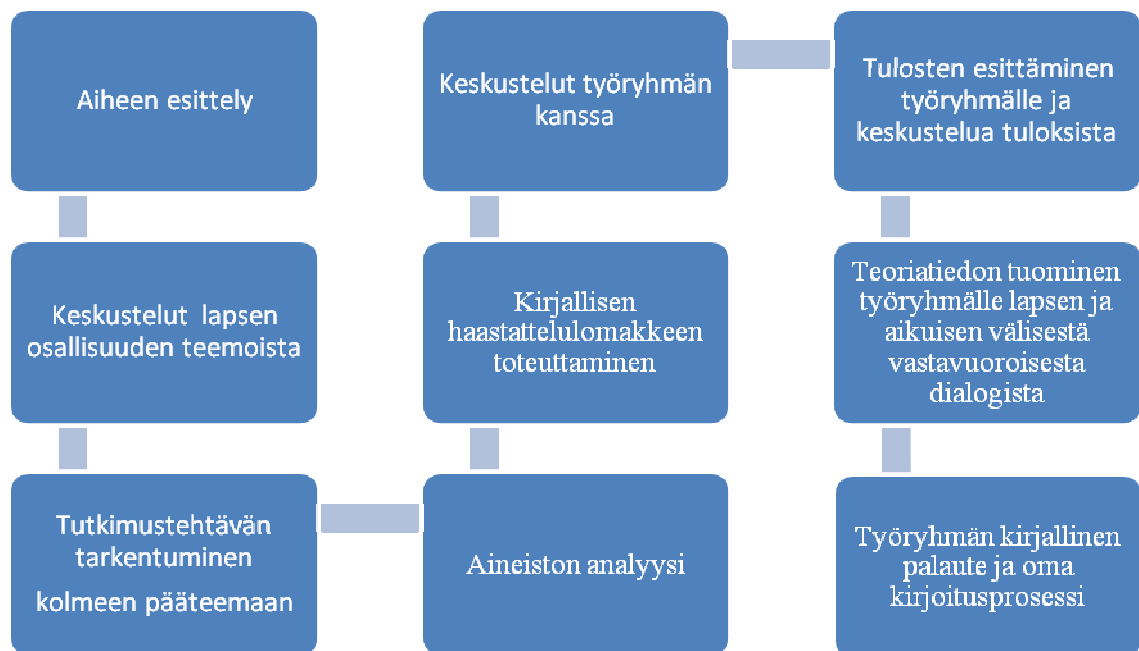
Tutkimusprosessi käynnistyi tutkimussuunnitelman laatimisella, jota varten perehdyin aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen. Aloitin kesäkuussa 2008 ohjaajan työt Tuomarilan perhetukikeskuksen lastenosastolla ja sain tutkimusluvan perhetukikeskuksen johtajalta. Kesäkuussa esittelin tutkimussuunnitelman lastenosaston henkilökunnalle, jonka osaston vastaava ohjaaja oli jo hyväksynyt. Syksyllä aloitin työn ohella työ, työyhteisöt ja johtaminen opintojakson, jonka aikana käynnistin opinnäytetyöni varsinaisen työskentelyprosessin kehittämishankkeen muodossa. Vastaava ohjaaja toimi työelämän ohjaajana kehittämishankkeessani, hänen kanssaan keskustelin hankkeeseen liittyvistä asioista ja aihepiireistä. Uutena työntekijänä työryhmässä koin vastaavan ohjaajan tuen ja hänen tuntemuksensa työryhmästä tärkeänä tekijänä hankkeen ja opinnäytetyön realistiselle toteuttamiselle. Kehittämishanke ja opinnäytetyö toteutuivat osana arjen työtä ja oli osaston oma työn kehittämisen väline.

Työryhmä otti hyvin vastaan suunnitelmani toteuttaa lapsen osallisuuteen liittyvä opinnäytetyö osana arjen toimintaa. Ensisijaisena tavoitteena oli innostaa työryhmä osallistumaan tasavertaisina prosessiin pohtimaan omaa työtään lapsen osallisuuden näkökulmasta. Päämääränä oli pyrkiä yhteiseen reflektiiviseen ajatteluun ja toiminnan mahdolliseen parantamiseen käytännönläheisen muutoksen kautta, jossa on olennaista työryhmän jäsenten osallisuus. Työn kehittämisen teoreettisena perusteena voi käyttää toimintatutkimuksellista lähestymistapaa, joka tarjoaa välineen systematisoida arjen ilmiöitä (Kolkka 2008, toimintatutkimus luentomateriaali).

Esittelin opinnäytetyön aiheen tarkemmin koko perhetukikeskuksen henkilökunnan yhteisenä kehittämispäivänä, jonka jälkeen osa työryhmän jäsenistä otti spontaanisti puheeksi lapsen osallisuuden toteutumisen osaston arjessa, jonka myötä reflektiivinen ajatusprosessi oli käynnistynyt. Syksyn aikana lapsen osallisuudesta keskusteltiin työryhmän kesken arjen työtä suunniteltaessa, myös lapsen kohtaamista, kuuntelemista ja ikätasoisuutta pohdittiin paljon. Lapsen leikkiin, liikkumiseen, itseilmaisuun ja tilojen käyttöön liittyviä asioita käsiteltiin. Yhteisten keskusteluiden pohjalta kirjasin päiväkirjaan esiin tulleita asioita, joiden kautta tutkimustehtävä määrittyi ja tutkimuskysymykset

tarkentuivat. Yhteisiä keskusteluja käytiin osastopalavereissa ja osaston omien kehittämispäivien aikana, joiden sisältöinä olivat myös muut työn kehittämiseen liittyvät asiat. Päiväkirjan lisäksi koin tarpeelliseksi kerätä aineistoa haastattelulomakkeen muodossa.

Haastattelulomakkeen tulosten esittämisen yhteydessä työryhmä koki tärkeäksi kehittää lapsen ja aikuisen välistä dialogia. Koostin työryhmän tarpeiden pohjalta teorian tietoa Liisa Karlssonin tutkimuksesta: Lapsille puheenvuoro, jossa pohditaan lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen laatua. Esittelin kootun tiedon työryhmälle Power point esityksen ja monisteiden avulla osaston kehittämispäivänä.

KUVIO 1. Työskentelyprosessin kulku työryhmän kanssa

5.2 Haastattelulomake

Laadin kirjallisen haastattelulomakkeen, koska sen avulla oli mahdollista tavoittaa kaikki kolmivuorotyötä tekevät työryhmän jäsenet ja saada kaikkien omat mielipiteet esiin. Haastattelulomakkeen etuna oli myös mahdollisuus rauhassa keskittyä vastaamaan kysymyksiin, sellaisena ajankohtana joka sopi itse kullekin työryhmän jäsenelle. Haastattelulomakkeen aiheet määrittelin tutkimuskysymysten perusteella, jotka olivat tarkentuneet työryhmän tarpeiden pohjalta. Keskustelin kysymysten sisällöistä vastaa-

van ohjaajan kanssa, jotta haastattelulomake palvelisi parhaalla mahdollisella tavalla työryhmää. Tarkoituksena oli kartoittaa Taimen osaston työntekijöiden käsityksiä ja kokemuksia lapsen osallisuuden toteutumisesta, lapsen ja aikuisen välisestä dialogista, vuorovaikutuksen laadusta ja lapselle ominaisten toimintatapojen tarkastelusta. Tavoitteena oli tarkastella aiheita arjen näkökulmasta ja kartoittaa työntekijöiden kehittämisehdotuksia.

Haastattelulomakkeen sisällöt muodostuivat kolmesta eri teemasta, ensimmäisessä osiossa tarkasteltiin lapsen osallisuutta, mitä kukin kokee sen olevan, miten lapsen osallisuus toteutuu, miten sitä voi lisätä ja mitkä tekijät estävät sen toteutumisen. Toisessa osiossa tarkasteltiin lapsen ja aikuisen vastavuoroisen dialogin toteutumista, edistäviä ja estäviä tekijöitä, sekä kehittämisehdotuksia sen toteutumiselle. Kolmannessa osiossa tarkastelun kohteena olivat lapsen ominaiset tavat toimia, miten ne mielletään, minkälaisia ajatuksia tilat ja välineet herättivät työryhmässä lapsen ominaisten toimintatapojen näkökulmasta. Lopuksi kehittämisehdotuksille oli oma osio.

Laadin kaikki haastattelulomakkeen kysymykset avoimiksi kysymyksiksi, joita yleensä suositellaan sisällytettäväksi lomakkeeseen harkiten ainoastaan silloin kun niiden käyttöön on perusteltu syy (Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto menetelmäopetuksen tietovaranto i.a.). Avointen kysymysten käyttö mahdollistaa syvemmän ymmärryksen kysytyyn asiaan (Hirsjärvi 2004, 1). Tiesin työryhmän jäsenten olevan aktiivisia, kantaaottavia ja kykeneviä kirjalliseen ilmaisuun, joka oli perusteena avointen kysymysten käytölle kyselyssä.

Lähetin haastattelulomakkeen sähköpostitse kaikille työryhmän jäsenille, kansilehdellä ohjeistin vastaajia täyttämään lomakkeen Word- kirjoitusohjelmalla, jotta aineiston lukeminen helpottuisi. Huomioin kaikkien vastaajien anonymiteetin ohjeistamalla heitä tulostamaan täytetty haastattelulomake lasten osaston toimistossa olevaan kansioon. Vastausaikaa haastattelulomakkeen täyttämiseen oli kaksi viikkoa ja seitsemän työryhmän jäsentä palautti lomakkeen määräaikaan mennessä. Tiedotin työryhmää kahdesta puuttuvasta haastattelulomakkeesta ja sain kahdelta vastaajalta haastattelulomakkeen viikon myöhässä. Vastausprosentti oli 100.

5.3 Päiväkirja - aineisto

Keräsin aineistoa myös tutkimuspäiväkirjan muodossa ja kirjasin säännöllisesti päiväkirjaan kehittämishankkeeseen ja opinnäytetyöhön liittyviä asioita. Päiväkirjan kirjoittamisen mainitaan selventävän ajatuksia ja edistävän muistamista, mitä on tapahtunut, milloin ja miksi. Päiväkirjaan kirjoitetaan tunteita, ajatuksia, kuvauksia ja kaikkea mitä mielessä liikkuu kirjoittamisajankohtana. Näin tehdään myös tutkimuspäiväkirjassa. Tutkimuspäiväkirjaan voi kirjoittaa suunnitelmia, muutoksia, ihmettelyn aiheita, omia ja muiden oivalluksia, ongelmia ja haasteita, kuultuja ja luettuja asioita, tunteita – kaikkea sitä, mitä tutkimusprosessin aikana tapahtuu. Tutkimuspäiväkirja voi olla järjestelmällinen ja kurinalainen tai kevyempi ja vapaamuotoinen. Tutkimuspäiväkirjani oli vapaamuotoinen. Päiväkirja auttoi pysymään vireänä tutkimuksen tekemisessä ja prosessin hallinnassa. Päiväkirja toimi hyvänä välineenä muistaa ja hahmottaa yksittäisiä keskusteluja, arjen toimintaa ja yhteisesti sovittuja asioita. (Hirsjärvi ym. 2004, 52–53.) Päiväkirjan sisällöt koostuivat työryhmän yhteisistä ja yksittäisistä keskusteluista sekä myös omista havainnoistani.

Kirjasin tutkimuspäiväkirjaan omia havaintojani, havainnoinnin avulla sain tietoa siitä, toimivatko työryhmän jäsenet todella niin kuin sanovat toimivansa. Esimerkiksi ihmisten arvostuksia tarkastellessa saadaan erilaisia tuloksia riippuen siitä, luotetaanko ihmisten puheisiin vai seurataanko, miten ihmiset todellisuudessa toimivat. Havainnoimme erilaisia seikkoja jatkuvasti, mutta tieteellinen havainnointi ei ole vain satunnaisista katselemista vaan johdonmukaista tarkkailua. Havainnointia voi käyttää sitoutumattomasti tai haastattelun ja kyselyn lisänä. Havainnoinnin ansiona on, että sen avulla saadaan välitöntä tietoa yksilön, ryhmien ja organisaatioiden toiminnasta ja tavasta käyttäytyä. Havainnointi mahdollistaa pääsyn tapahtumien luonnollisiin ympäristöihin. Havainnointi sopii menetelmänä mainiosti laadullisen tutkimuksen menetelmäksi ja hyvä esimerkiksi vuorovaikutuksen tutkimiseen. Havainnoiden on mahdollista tutkia tilanteita, jotka vaihtuvat nopeasti tai ovat vaikeasti ennustettavissa. (Hirsjärvi ym. 2004, 201–203.)

5.4 Haastattelulomakkeen analyysi

Koin aineiston analyysimenetelmän valinnan haasteelliseksi ja luin useita metodikirjoja aiheesta. Päädyin analysoimaan haastatteluaineiston ja päiväkirja aineiston sisällönanalyysillä. Analyysi on sekä teoriaohjaava että aineistolähtöinen. Teoria vaikuttaa analyysiin siten, että kyselylomakkeen teemat suunnittelin teoreettisen viitekehyksen pohjalta ja tarkastelin osaa kyselyaineiston tuloksia teoreettisen viitekehyksen avulla. Päiväkirja aineiston analyysi on aineistolähtöinen. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan pitää yksittäisenä metodina tai väljänä teoreettisena kehyksenä laadullisessa tutkimuksessa. Mikäli sisällön analyysillä tarkoitetaan kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysia väljänä teoreettisena kehyksenä, useimmat laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät perustuvat periaatteessa sisällönanalyysiin. Analyysille on oleellista, että se tapahtuu aineiston tiedon antajien ehdoilla, jotta tutkijan omat ennakkokäsitykset eivät vaikuta. Omien ennakkokäsitysten tiedostamisen välineenä voi ne kirjoittaa esiin. (Tuomi, Sarajärvi 2002, 93, 97, 98.)

Aloitin haastatteluaineiston analyysin kirjoittamalla kaikki haastattelulomakkeiden vastaukset paperiversioista tietokoneelle. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 15 sivua. Analyysiyksiköksi valitsin kustakin haastattelulomakkeen osiosta ajatuskokonaisuuden tai sanan, joka sopi tutkimustehtävään.

Aineiston redusointiin eli pelkistämiseen hyödynsin Word - kirjoitusohjelman korostusväritoimintoa, jonka avulla etsin aineistosta tutkimustehtävään liittyviä ilmaisuja. Maalasin samalla värillä samaa tarkoittavat ilmaisut, mikä helpotti myös aineiston ryhmittelyä. Aineiston pelkistämisessä eli redusoinnissa, auki kirjoitetusta aineistosta vähensin tutkimukselle toisarvoiset asiat pois. Tiivistin ja pilkoin osiin aineistoa. Alkuperäisestä aineistosta valitut ilmaukset kirjoitin tiivistetyssä muodossa aineistosta valituilla ilmauksilla. Analyysiyksikkönä käytin yksittäisiä sanoja, lauseita tai ajatuskokonaisuuksia, jotka valitsin tutkimustehtävän mukaan (Tuomi, Sarajärvi 2002, 111–112.). Alkuperäisen aineiston eri vastaajien vastaukset on kirjoitettu erilaisilla fonteilla.

TAULUKKO 1. Esimerkki pelkistämisestä Lapsen osallisuuden määrittelemisestä

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetty ilmaus
<p>Lapsen osallisuus on mielestäni lapsen mahdollisuutta ja oikeutta olla sekä vai- kuttaa omiin asioihinsa suhteessa aikuisiin. Se on myös omaa rauhaa olla oma itsensä ja oikeutta omiin mielipiteisiin. Aikuinen on lapsen osallisuuden mahdollistaja.</p> <p>Lupa saada olla lapsi. Saada osallistua ikätason mukaisesti häntä koskeviin asioihin ja että aikuinen näkisi lapsen tarpeet. Lapsi jää monesti aikuisten maailmassa huomaamatta ja kuulematta saati että lapsi pääsisi osalliseksi häntä koskevissa asioissa. Aikuiset tekevät tänä päivänä vielä päätöksiä, kuulematta lasta. Hyvää on se että lapsi saa olla neuvotteluissa mukana, mutta lapsen sanomisella ei ole paljontaan painoarvoa aikuisten keskuudessa.</p> <p>Lapsen osallisuus on sitä, että lapsi tulee kuulluksi ja nähdyksi sekä saa kokemuksen siitä, että hän ja hänen mielipiteensä tulevat kuulluksi/ovat merkityksellisiä.</p>	<p>mahdollisuutta ja oikeutta olla sekä vai- kuttaa omiin asioihinsa</p> <p>Se on myös omaa rauhaa olla oma itsensä ja oikeutta omiin mielipiteisiin.</p> <p>aikuinen näkisi lapsen tarpeet.</p> <p>lapsi pääsisi osalliseksi häntä koskevissa asioissa.</p> <p>tulee kuulluksi ja nähdyksi sekä saa kokemuksen siitä, että hän ja hänen mielipiteensä tulevat kuulluksi/ovat merkityksellisiä.</p>

Aineiston klusteroinissa eli ryhmittelyssä kävin läpi pelkistetyt alkuperäisilmaukset ja etsin samankaltaisuuksia asiasisällöistä. Ryhmittelin samaa tarkoittavat käsitteet ja yhdistin ne omiksi luokikseen, jotka nimesin sisältöä kuvaavalla tavalla. (Tuomi, Sarajärvi 2002, 112,113). Aineiston ryhmittely selkeytti luomaan pääluokkia ja niille alaluokkia.

TAULUKKO 2. Esimerkki ryhmittelystä lapsen osallisuuden määrittelemisestä

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka
<p>Lapsen osallisuus on mielestäni lapsen mahdollisuutta ja oikeutta olla sekä vai- kuttaa omiin asioihinsa suhteessa aikuisiin.</p> <p>Lapsi jää monesti aikuisten maailmassa huomaamatta ja kuulematta saati että lapsi pääsisi osalliseksi häntä koskevissa asioissa.</p>	<p>Mahdollistetaan lapselle omiin asioihinsa vaikuttaminen</p>

Abstrahoinnissa eli käsitteellistämässä erittelin tutkimuksen kannalta olennaisen tiedon ja valitun tiedon perusteella muodostin teoreettisia käsitteitä. Etenin alkuperäisilmauksista teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Vertasin teoriaa ja johtopäätöksiä alkuperäisilmauksiin. Aineistolähtöisessä sisällönanalysissä tutkimustehtävään saadaan vastaus yhdistelemällä käsitteitä. (Tuomi, Sarajärvi 2002, 114, 115.)

TAULUKKO 3. Esimerkki käsitteellistämisestä

Mitä lapsen osallisuus mielestäsi on?		
ALALUOKKA Mahdollistetaan lapselle omiin asioihinsa vaikuttaminen Lapsen mielipiteiden arvostaminen Lapsi tulee kuulluksi ja nähdyksi	YLÄLUOKKA Vaikuttamisen mahdollisuus Yksilöllisyyden tukeminen Läsnäolo	PÄÄLUOKKA Lapsen oikeudet Lapsi on yksilö Vuorovaikutus
YLÄLUOKKA Vaikuttamisen mahdollisuus Yksilöllisyyden tukeminen Läsnäolo	PÄÄLUOKKA Lapsen oikeudet Lapsi on yksilö Vuorovaikutus	YHDISTÄVÄ LUOKKA Aikuisen rooli, aikuinen on lapsen osallisuuden mahdollistaja

5.5 Päiväkirja - aineiston analyysi

Analysoin myös päiväkirja-aineiston sisältöanalyysin mukaisesti. Ensin karsin aineistosta epäolennaisen pois ja valitsin alkuperäisestä tekstistä tutkimustehtävää kuvaavia ilmauksia. Alkuperäisestä aineistosta valitut ilmaukset kirjoitin aineistosta valituilla ilmauksilla. Analyysiyksiköksi valitsin yksittäisen sanan, lauseen tai ajatuskokonaisuuden, jonka valitsin tutkimustehtävän mukaan (Tuomi, Sarajärvi 2002, 111–112.). Aineiston pelkistämässä eli redusoinnissa auki kirjoitetusta aineistosta karsin epäolennaiset asiat pois. Tiivistin informaatiota ja pilkoin sitä osiin. Kirjoitin alkuperäisestä aineistosta valitut ilmaukset aineistosta valituilla ilmauksilla. (Tuomi, Sarajärvi 2002, 111–112.)

Seuraavaksi etenin aineiston ryhmittelyyn, jossa erottelin tutkimukseen liittyvät asiat lapsen osallisuuteen liittyvistä asioista. Aineiston klusterionnissa ryhmittelin alkuperäisilmaukset ja etsin aineistosta samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia kuvaavia käsit-

teitä. Samaa tarkoittavat ilmaukset tai ajatuskokonaisuudet ryhmittelin ja nimesin luokan sisältöä kuvaavalla tavalla. Luokitteluyksikkö oli tutkittavan ilmiön ominaisuus, piirre tai käsitys. Tavoitteena oli tiivistää aineistoa ja yksittäiset tekijät sisällytin yleisiin käsitteisiin. (Tuomi, Sarajärvi 2002, 112–113.)

Aineiston abstrahointiprosessissa loin ala-, ylä-, pääluokat ja yhdistävät luokat. Tutkimuksen toteuttamiseen liittyvissä asioissa alaluokiksi muodostin; muutoksen tarpeellisuuden pohdinnan, motivaation kehittää ja perusteltu muutos hyväksytään. Yläluokiksi muodostui työn pohdinta ja kehittämisen halu. Pääluokan muodostivat reflektiivinen ajattelu ja tavoitteellinen työ. Yhdistäväksi luokaksi muotoutui työn kehittäminen.

Lapsen osallisuuteen liittyvissä sisällöissä abstrahoinnissa muodostin alaluokiksi lapsen yksilölliset tarpeet, lapsen paikan ja lapsen leikin tärkeyden. Yläluokan muodostivat lapsen yksilöllisyyden, lapsen aseman ja leikin arvon. Pääluokan muodostin yläluokan pohjalta, joissa käsitteiksi muodostuivat lapsen tarpeet, lapsi työskentelyn keskiöön ja lapsen oikeudet. Yhdistävä luokka muotoutui lapsen näkyvyydestä.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Työryhmän käsityksiä ja kehittämisehdotuksia lapsen osallisuudesta

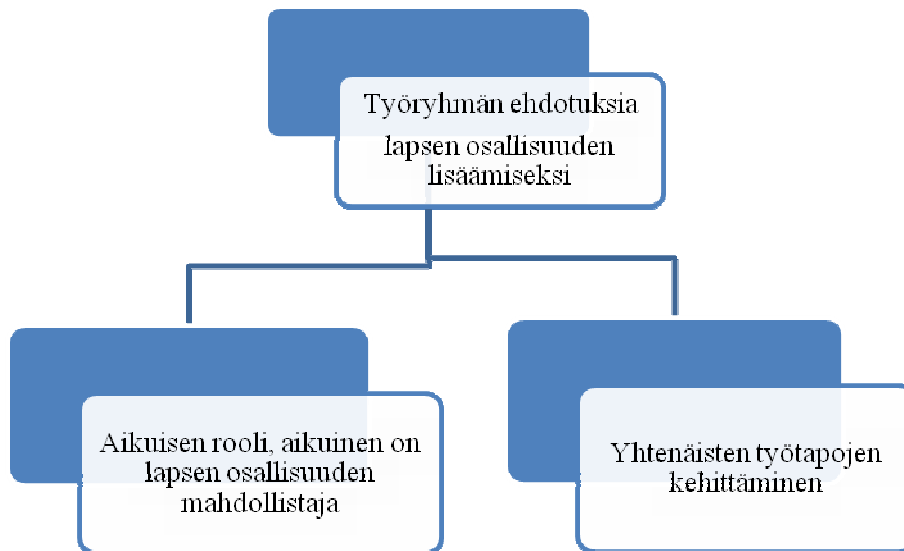
Haastattelulomakkeen ensimmäisessä osiossa tarkasteltiin lapsen osallisuutta, johon kuului neljä kysymystä. Ensin kartoitettiin miten työryhmän jäsenet mieltävät lapsen osallisuuden. Lapsen osallisuutta tarkasteltaessa työryhmän mielestä lapsen osallisuus muotoutuu mahdollisuudesta olla osallisena omiin asioihinsa, tulla kuulluksi ja nähdyksi yksilönä. Lapsen osallisuus perustuu työryhmän mukaan lapsen oikeuksiin ja mahdollistuu parhaiten aikuisen läsnäolon hyvän vuorovaikutuksen keinoin.

Lapsen osallisuuden toteutumisen osion tavoite oli kartoittaa miten lapsen osallisuus toteutuu Taimen osaston arjessa, joka oli yksi tutkimuskysymykseni. Vastaajat kuvasivat keinoja joiden avulla osallisuus toteutuu hyvin ja syitä miksi osallisuus ei aina toteudu. Työryhmä kuvasi lapsen osallisuuden toteutuvan kuuntelemisen, läsnäolon ja vuorovaikutuksen keinoin. Toinen näkökulma kuvasi kuuntelemisen ja läsnäolon puutetta. Molemmat näkökulmat esiintyivät useimpien vastauksissa ja niiden mukaan lapsen osallisuus toteutuu vaihtelevasti arjessa. Useimmat vastaukset liittyivät aikuisen tapaan ja mahdollisuuteen olla vuorovaikutuksessa lasten kanssa.

Työryhmän mukaan lapsen osallisuutta edistää todellinen kuunteleminen, läsnäolo ja oman työn pohdinta. Vuorovaikutuksen tapa ja laatu koettiin edistäviksi asioiksi. Omien ja yhteisten työtapojen kehittäminen välittyi merkittävänä asiana, joiden avulla lapsen oikeus osallisuuteen mahdollistuu.

Osallisuutta estäviksi asioiksi työryhmä nimesi yhtenäisten työtapojen puutteen ja kiireen. Työajan käyttöä, oman työn arvottamista ja työryhmän puhekulttuuria pohdittiin useissa vastauksissa. Työn kehittämisen tarve edusti osallisuuden esteitä kartoitettavaa osiota.

Haastattelulomakkeen kahden ensimmäisen lapsen osallisuutta kartoittavan osion tulokset liittyivät aikuisen rooliin vuorovaikutuksessa ja kaksi jälkimmäistä osiota käsittelivät tarvetta työn kehittämiseen. Aikuisen roolin merkitys lapsen osallisuuden mahdollistajana ja työn kehittämisen motivaatio korostui kaikissa lapsen osallisuutta käsittelevissä osioissa.

KUVIO 2. Työryhmän ehdotuksia lapsen osallisuuden lisäämiseksi

Työryhmä kuvasi vuorovaikutuksen olevan merkittävässä roolissa lapsen osallisuuden toteutumisessa. Käsitteet lapsen osallisuudesta olivat melko yhteneväiset kuin vastavuoroisuutta korostavassa lähestymistavassa lapsen osallisuuden määritelmässä, jonka mukaan osallisuus on vastavuoroista vuorovaikutusta. (Oranen 2007, 9) Francis & Lorenzo ovat laatineet seitsemän lasten osallisuutta kuvaavaa tapaa, joista yksi on vastavuoroisuutta (proactive realm) korostava lähestymistapa. Vastavuoroisen lähestymistavan mukaan osallisuus nähdään vastavuoroisena kommunikaationa. Aikuisilla ja lapsilla on omat roolinsa ja tehtävänsä ja he tuottavat uutta, innovatiivista suunnittelua. (Francis & Lorenzo 2002, 164.)

Taimen osaston työryhmän tavoitteet toimia lapsen osallisuutta lisäävästi sisältää pyrkimyksen aitoon, suunnitelmalliseen ja todelliseen vuorovaikutukseen. Tämä edellyttää aikuisilta ammatillisilta joustavia taitoja lasten ottamisessa mukaan suunnitteluun. (Francis & Lorenzo 2002, 164.)

6.2 Lapsen ja aikuisen välisen dialogin toteutuminen ja kehittäminen

Haastattelulomakkeen toinen osio kartoitti lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta ja dialogia. Yhden tutkimuskysymyksen tavoitteena oli saada vastaus: Miten lapsen ja aikuisen välinen dialogi toteutuu Taimen osaston arjessa ja toiminnassa?

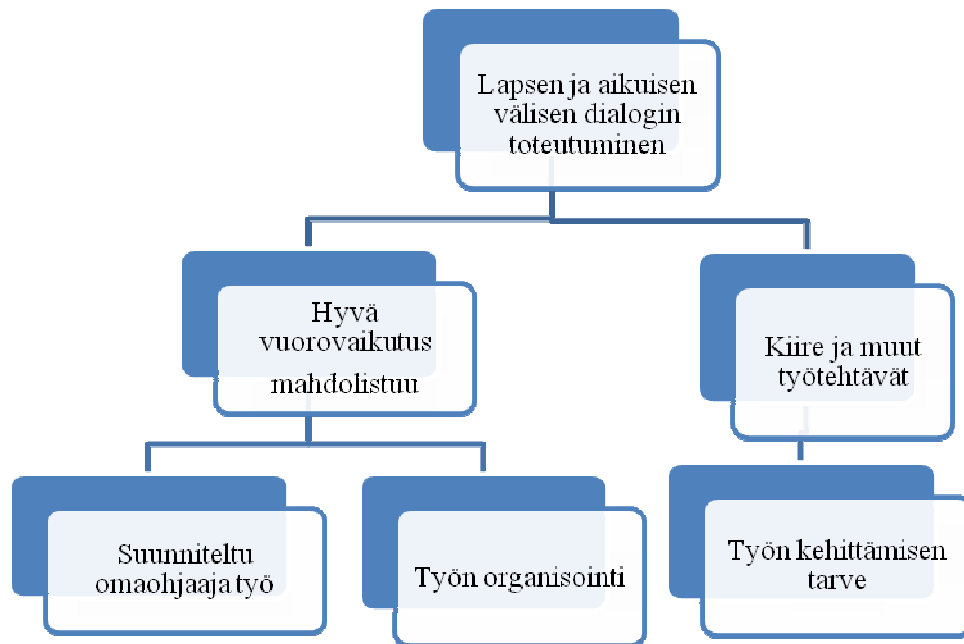
Työryhmän jäsenet kuvasivat lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen ja dialogin toteutuvan hyvän vuorovaikutuksen ja kiireen vuoksi toteutumattoman vuorovaikutuksen aiheisiin. Suunnitelmallisen työn merkitystä ja työajan käytön arvottamista painotettiin. Useimmat vastaukset sisälsivät kuvausta hyvästä vuorovaikutuksesta ja dialogista ja myös arjen kiireen haittaavan ajoittain niiden toteutumista.

Lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen ja dialogin edistäviksi tekijöiksi työryhmä nimensi oman työn suunnittelun ja yhteisesti sovitut säännöt. Useimmissa vastauksissa koettiin tärkeäksi suunnitella omaa työtään ja sopia yhteisistä käytännöistä, jotta lapsen ja aikuisen välinen dialogi mahdollistuu. Suunnitelmallinen omaohjaajatyö mainittiin merkittävänä tekijänä lapsen ja aikuisen välisen dialogin toteutumisessa.

Lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta ja dialogia estäviksi tekijöiksi työryhmä mielsi kiireen ja ohjaajien keskinäisen puhumattomuuden sekä sen, että lasta ei aina huomioida. Työajan käyttöä, läsnäolon puutetta ja puutteellista vuorovaikutusta pohdittiin. Vastauksissa käsiteltiin arjen kiireitä, jotka estävät vuorovaikutuksen lapsen ja aikuisen välillä, myös työtehtävien organisointia ja työajan käyttöä pohdittiin.

Työryhmän edistämisehdotuksia lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen ja dialogin toteutumiselle olivat ajan antaminen lapselle ja hyvä vuorovaikutus. Hyvän vuorovaikutuksen avulla lapsen henkinen tukeminen mahdollistuu. Vastauksissa perusteltiin lapsen oikeutta aitoon aikuisen läsnäoloon, aitoon kuuntelemiseen ja dialogiin.

Lapsen ja aikuisen välisistä vuorovaikutusta ja dialogia kartoittava osio sisälsi neljä kysymystä joista kolmen kysymyksen vastaukset käsittelivät pääpiirteittäin työn kehittämistä. Hyvä vuorovaikutus ja dialogi mahdollistuvat parhaiten suunnitelmallisen omaohjaajatyön kautta. Halu kehittää vuorovaikutuksen ja dialogin toteutumista tavallisessa arjessa korostuivat useimmissa vastauksissa. Kiirettä perusteltiin osassa vastauksissa muiden työtehtävien vuoksi ja osa vastaajista mielsi kiireen itse aiheutetuksi työn organisoimattomuuden vuoksi. Vastausten perusteella vuorovaikutus lasten ja aikuisten välillä on pääpiirteittäin hyvää.

KUVIO 3. Lapsen ja aikuisen välisen dialogin toteutuminen

Kun lasta tarkastellaan kulttuurisena rakenteena instituutioissa, siihen aina liittyy näkemys, miten vuorovaikutus toteutuu. Taimen osastolla vuorovaikutusta tapahtuu lasten kesken, lasten ja aikuisten kesken ja aikuisten kesken. Vuorovaikutustilanteet muodostuvat usein kolmesta puheenvuorosta, jossa työntekijä tekee aloitteen esimerkiksi tekemällä lapselle kysymyksen. Lapsi antaa vastauksen työntekijälle. Työntekijä arvioi lapsen vastauksen. Työntekijä tekee lapselle uuden kysymyksen, josta alkaa yleensä uusi kolmivaiheinen keskustelu, kysymys, vastaus ja arviointi. Vuoropuhelu on katkonaista ja etenee työntekijän aloitteiden ja pyrkimysten mukaan. (Karlsson 2000, 60.) Kysymykset ovat usein suljettuja kysymyksiä, jotka sisältävät odotuksen lapsen vastauksesta, esimerkiksi ” Oliko sinulla kiva päivä?” Lapsi usein vastaa aikuisen odottamalla tavalla ja keskustelu ei etene.

Taimen osastolla voi tarkastella puhekulttuureja myös yhteisön näkökulmasta, jolloin toiminta ja keskustelut käydään useamman henkilön läsnä ollessa, jolloin tilanne on toinen kuin kahden henkilön välinen dialogi. Aikuisen osuus korostuu, aikuinen kysyy, arvioi ja kaikki lapset ovat vain vastaajan asemassa. Demokraattisessa dialogissa kaikilla on mahdollisuus tuoda esiin ajatuksiaan ja keskustelu etenee kaikkien kesken. Lasten vastauksilla on merkitys aikuisen lisäksi myös muille lapsille. (Karlsson 2000,

66–67.) Taimen osastolla on lasten yhteisiä kokoontumisia on esimerkiksi lasten kokoukset, ruokailut, satuhetket ja muut yhteiset toiminnalliset hetket, jolloin aikuinen ohjaa keskustelun kulkua.

Työryhmän tavoitteet toimia dialogisesti mahdollistuu lapsen kunnioituksen ja ehdoitta hyväksymisen kautta. Martin Buberin mukaan dialoginen suhde ei edellytä molempien osapuolten aktiivisuutta, vaan riittää kun toinen elää yhteisen tapahtuman kumppaninsa näkökulmasta. Buberin mukaan vastaus löytyy oman asennoitumisen laadusta ja vastavuoroisuuden vaihtelevasta luonteesta. Suhde, jossa toinen ei ota minun näkökulmaani huomioon, voi olla dialoginen, jos tunnen että toinen vaikuttaa minuun. Tämä tulee esiin ammatillisessa dialogisuudessa, johon työryhmän tavoitteet tähtäävät. (Värri 2004, 19.)

6.3 Lapsen ominaisten toimintatapojen tarkastelua ja yleisiä kehittämissuhteita

Haastattelulomakkeen kolmannen osion tavoitteena oli kartoittaa lapsen ominaisia tapoja toimia ja vastata tutkimuskysymykseeni: Miten lapsen ominaiset tavat toimia toteutuvat Taimen osaston arjessa ja toiminnassa?

Lapsen ominaisiksi toimintatavoiksi työryhmä mielsi leikin, jonka kautta lapsi solmii sosiaalisia kontakteja, saa onnistumisen elämyksiä ja oppii ymmärtämään elämää. Liikkuminen, taiteelliset kokemukset ja esimerkit lapsen tavasta tehdä ja kokea asioita mainittiin lapselle ominaisiksi tavoiksi toimia. Työryhmän mukaan leikki tukee kokonaisvaltaista kehitystä ja elämän taitoja. Lapsella on oikeus liikkumiseen ja itseilmaisuun, joiden myötä lapsi oppii, kokee ja elää asioita nyt ja tässä. Lapsen ominainen tapa olla ja elää on kokemuksellinen ja kokonaisvaltainen.

Lapsen ominaisten toimintatapojen mahdollistumista käsittelevässä osiossa nimettiin esimerkit leikistä ja liikkumisesta ja niiden lisääntymisestä syksyn aikana. Lapsen leikin ja liikkumisen mahdollisuuksia oli pohdittu työryhmän keskuudessa kuluneen syksyn aikana ja yhteisten keskustelujen tulokset olivat edistäneet niiden lisääntymistä.

Taimen osaston tiloja ja välineitä kartoittavassa osiossa työryhmä kuvasi kehittämissuhteita ja esimerkkejä toimivista tiloista ja välineistä. Työryhmän mukaan lasten huomioiminen toteutuu ajoittain hyvin ja toisen näkemyksen mukaan lasta tulee saada

enemmän näkyviin. Vastausesimerkkien mukaan tilat palvelevat hyvin aikuisia ja lapsia, joskin aina voi lisätä enemmän lapsen näkyvyyttä ja lapsen leikkiä.

KUVIO 4. Lapsen ominaiset tavat toimia

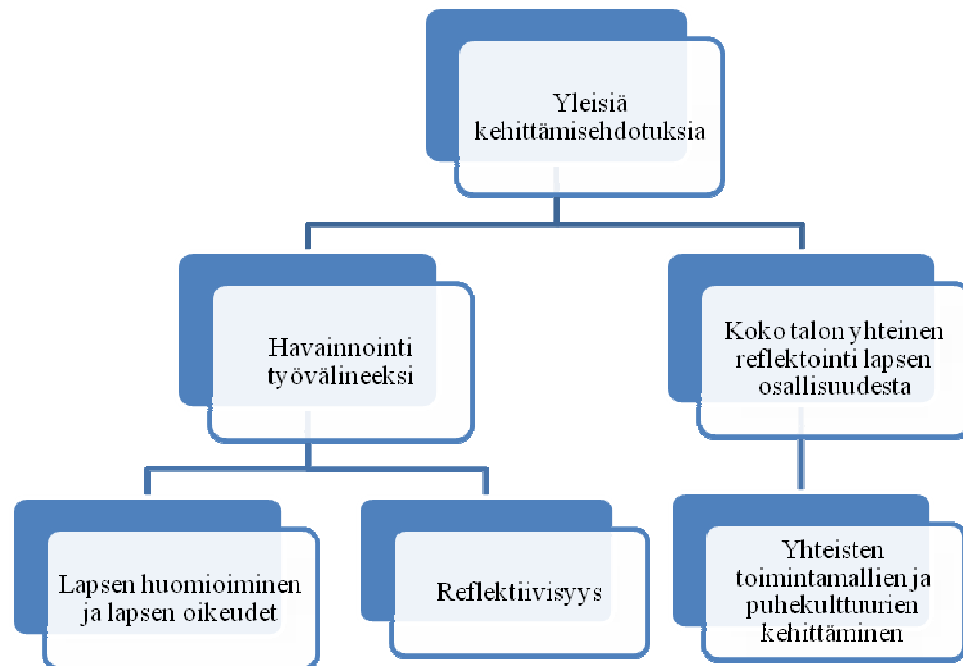
Taimen osaston työryhmän mielipiteissä lapsen ominaisista tavoista toimia on hyvin paljon yhtymäkohtia valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman kanssa. Työryhmän jäsenet mielsivät leikin sosiaalisesti toiminnaksi, jonka myötä opitaan asioita. Lapset käyttävät leikkinsä elementteinä näkemäänsä, kuulemaansa ja kokemaansa. Halu mahdollistaa ja tukea lasten tyydytystä tuovaa leikkiä on usein riippuvainen aikuisten toiminnasta, jonka työryhmän jäsenet nimesivät tärkeäksi. Lasten leikin tukeminen edellyttää havainnointia ja kykyä eritellä leikki-tilanteita. Sensitiiviset ja sitoutuneet aikuiset tunnistavat lasten sanallisia ja sanattomia aloitteita ja aikeita ja vastaavat niihin. Työryhmän jäsenillä on halu mahdollistaa leikkiville lapsille vapaus, mutta onnistunut leikki tarvitsee usein myös suoraa ja epäsuoraa ohjausta. Lasten iästä, leikkitaidoista, leikin tyypistä ja muista tilannetekijöistä riippuen aikuisen tehtävä vaihtelee leikkiin osallistumisesta sivustakatsojan rooliin. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 20–21.)

Lapsen liikkuminen ja luova ilmaisu miellettiin lapsen ominaisiksi tavoiksi toimia, joihin lapsella on oikeus. Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan liikkuminen on lapselle luonnollinen tapa tutustua itseensä, toisiin ihmisiin ja ympäristöönsä. Työryhmän jäsenet kuvasivat lapsen kokonaisvaltaista tapaa kokea asioita muun muassa oman kehon

kautta. Lapsen tietoisuus omasta kehostaan ja sen hallinnasta luo pohjaa terveelle itsetunnolle. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 22.)

Taiteelliset kokemukset koettiin työryhmän kesken oleellisiksi asioiksi lapsen ilmaista itseään ominaisella tavalla. Lapsen taiteelliset peruskokemukset muotoutuvat musiikillista, kuvallista, tanssillista ja draamallisista toiminnoista. Taiteellisten kokemusten intensiteetti ja taika virittävät lapsen toiminnallisuuden ja tempaavat lapsen mukaansa. Taidetta luovan ja kokevan lapsen esteettisessä elämänpiirissä on oppimisen iloa, taiteellista draamaa, muotoja, ääniä, värejä, tuoksuja, tunteita ja eri aistialueiden kokemusten yhdistelmiä. Taiteessa lapsella on mahdollisuus kokea mielikuvitusmaailma, jossa kaikki on mahdollista ja leikisti totta. Taiteeseen sisältyy myös lapsen oppimiseen ja harjoitteluun liittyvää säännönmukaisuutta. Lapsi nauttii taiteesta, taidoista ja ilmaisusta sekä tehdessään yksin että osallistuessaan erilaisiin tuotoksiin yhdessä muiden kanssa. Taiteellisen kokemisen ja tekemisen myötä lapsi kehittyy yksilönä ja ryhmän jäsenenä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 23–24).

Haastattelulomakkeen viimeinen kysymys kartoitti yleisesti kehittämisehdotuksia työryhmältä, jonka pohjalta nimettiin havainnointi työvälineeksi, reflektiivisyys, lapsen huomioiminen ja lapsen oikeudet. Oleelliseksi työryhmä koki koko talon sisäinen reflektointionnin lapsen osallisuudesta, yhteisten toimintamallien ja puhekulttuurien kehittämisen. Kuvaan seuraavalla sivulla koosteen yleisistä kehittämisehdotuksista kuviossa 4.

KUVIO 5. Yleisiä kehittämisehdotuksia

6.4 Päiväkirja - aineiston kertomaa

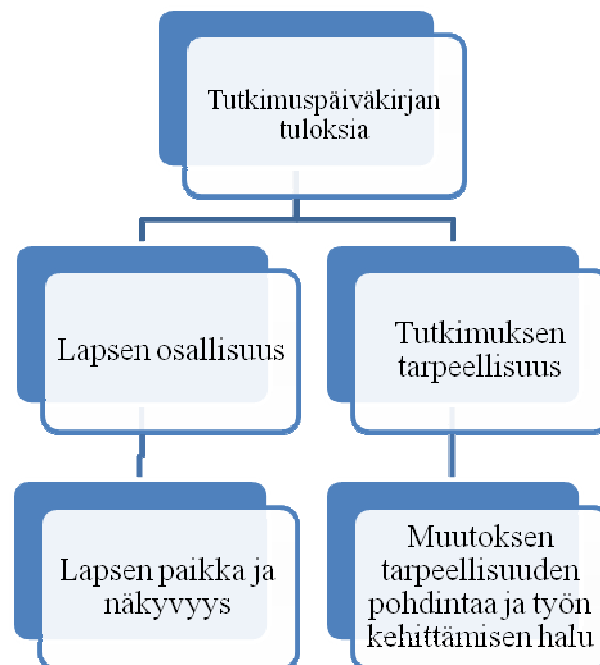
Päiväkirja - aineisto keskittyi tutkimuksen toteuttamisen ja lapsen osallisuuden teemoihin. Pääosin tutkimuksen toteuttamiseen liittyvät asiat käsittelivät työn kehittämistä ja lapsen osallisuuden osio keskittyi lapsen näkyvyyteen.

Tutkimuksen toteuttamiseen liittyvissä asioissa sisällöt muotoutuivat muutoksen tarpeellisuuden pohdinnasta, perustellun muutoksen hyväksynnästä ja motivaatiosta kehittää työtä. Päiväkirja sisälsi muun muassa yksittäisiä ja yhteisiä keskusteluja reflektiivisestä ajattelusta ja työryhmän motivaatiosta. Päiväkirjan sisällöt kuvasivat toistuvasti työryhmän kehittämisen halua ja korkeaa työmotivaatiota.

Työyhteisönä Taimen osasto ja koko perhetukikeskus henkii positiivista työnkehittämisen ilmapiiriä, mikä kuvaa niitä oppivana organisaationa. Työntekijän oppiminen ja asiantuntijuuden kasvu on sisäisten tietorakenteiden muuttumista. Ammatillinen tietämys ja osaaminen eivät ole vain ihmisten mielessä, vaan myös työyhteisön jaetun tehtävän kohteena. Työyhteisöt kehittyvät prosesseissa, joissa nykyisiä käytäntöjä kyseenalaistetaan, jäsenellään ja etsitään uusia malleja asioiden ratkaisemiseksi. Kehittäminen toteutuu kokeilemalla, kyseenalaistamalla ja analysoimalla uusia työtapoja käytännössä.

Muutos perustuu pitkäjänteiseen työskentelyyn pikemminkin kuin nopeasti syntyviin ideoihin. Uuden yhteisen tiedon luominen edellyttää suunnitelmallista ja tavoitteellista työntekoa sekä muutosmyönteistä suhtautumista. (Sosiaaliportti i.a.)

Lapsen osallisuuteen liittyvät sisällöt muotoutuivat lapsen yksilöllisten tarpeiden, lapsen paikan ja lapsen leikin tärkeydestä. Lapsen asema ja leikin arvo puhuttivat osaa henkilökunnasta paljon. Oleellisimmiksi asioiksi muodostuivat lapsen osallisuus, lapsen paikka ja näkyvyys arjen työskentelyssä, jotka olivat sisällöllisesti samankaltaisia kuin haastattelulomakkeen tulokset.

KUVIO 6. Päiväkirja - aineiston sisältöjä

7 POHDINTA

7.1 Tutkimuksen arviointi

Tutkimukseni tavoitteena oli tarkastella ja kehittää lapsen osallisuutta tukevia työtapoja Taimen osaston henkilökunnan kanssa. Tutkimus toteutui toimintatutkimuksellisin keinoin osallistamalla työryhmä pohtimaan aihetta arjen näkökulmasta. Tavoitteena oli kartoittaa mahdollisia käytännön arkityön kehittämiskohteita ja etsiä ratkaisuja niille. Työryhmän korkea työmoraali ja motivaatio työn kehittämiseksi vaikuttivat merkittävästi tutkimustehtävän onnistumiseen. Työryhmän osallisuuden kautta tutkimusongelmien määrittäminen ja niihin vastaaminen onnistuivat hyvin. Olen tiiviisti kuulunut työryhmään, joka on mahdollistanut oman roolini toimintatutkijana.

Työalue ja toimintatutkijan rooli ovat olleet minulle uusia kokemuksia, joiden kautta olen oppinut uutta lastensuojelun avohuollosta ja tutkijan taitoni ovat kehittyneet. Perheiden lapsen osallisuuden teemoihin ja sain kokea työryhmän olevan merkittävässä roolissa onnistuneessa käytännönläheisessä työn kehittämisessä.

Työnkehittäjän näkökulmasta kriittistä pohdintaa on ollut vaikeaa toteuttaa, koska työryhmä on mielestäni toiminut oivallisesti työnkehittämisen tiimoilta. Aikaisemmat tutkimukset ja työkokemukseni varhaiskasvatuksen ja erityisvarhaiskasvatuksen puolelta mahdollistivat moniammatillisemmän tavan tarkastella lapsen osallisuutta koko työryhmän kanssa. Varhaiskasvattajan näkökulmasta lapsen ominaisten toimintatapojen pohdinta on mielestäni tuonut työryhmälle uudenlaista ja laajempaa ulottuvuutta lapsen kohtaamiseen ja ikätasoisuuden huomioimiseen. Lastensuojelun parissa olevat lapset tarvitsevat enemmän mahdollisuuksia ja aikuisen tukea leikin toteuttamiseen. Lastensuojelussa on käytössä monia toimivia menetelmiä ja haluaisin saada niiden rinnalle leikin. Lapsen leikki ja muut lapsen ominaiset tavat toimia sisältävät paljon huomionarvoisia elementtejä, joiden kautta lapsi ilmentää itseään. Lapsen yksilöllisten tarpeiden pohjalta voisi kehittää tai toteuttaa monia jo olemassa olevia leikki- menetelmiä muun muassa vuorovaikutusleikkiä tai aikuisen tukemaa roolileikkiä. Lapsen vapaanleikin havainnoiminen kertoo paljon lapsen kokemusmaailmasta, ja ikätasoisuudesta, mitkä puolestaan ovat arvokasta tietoa lastensuojelun työntekijöille.

Tutkimustulokset kuvaavat työryhmälle heidän omia käsityksiään tekemästään työstä ja toimivat parhaimmillaan työn kehittämisen välineinä. Lapsen osallisuus arjessa on pääpiirteittäin hyvää, mutta tulosten perusteella työryhmällä on motivaatio lisätä lapsen osallisuuden toteutumista. Lapsen ja aikuisen välisen dialogin ja vastavuoroisen vuorovaikutuksen tulosten kautta työryhmä halusi saada lisää tietoa aiheesta ja kehittää sitä. Lapsen ominaisten toimintatapojen osion tulosten mukaan lapsi huomioidaan hyvin, joskin lapsen näkyvyyttä kaivattiin lisää. Työn kehittämisen halu ja työyhteisön tarjoama mahdollisuus siihen edistävät kaikkien tavoitteiden toteutumista myös tulevaisuudessa.

Olen kokenut tutkimuksen toteuttamisen mielenkiintoiseksi, opettavaiseksi ja mielekkääksi. Itselleni on ollut hieno kokemus saada työskennellä motivoituneiden ja kehittämishaluisten ammattilaisten kanssa. Työryhmän palautteen perusteella he kokivat tutkimuksen tarpeelliseksi ja heidän työtapansa ovat jatkuvassa muutoksessa reflektiivisen ajatteluprosessin käynnistymisen vuoksi.

7.2 Työryhmän pohdintaa toteutuneesta muutoksesta

On ollut haastavaa kirjoittaa esiin työvälineiden ja työtapojen uudistaminen, koska varsinainen muutos on tapahtunut työryhmän jäsenten reflektiivisen prosessoinnin tuloksena. Varsinaista reflektiivistä prosessia työryhmän jäsenten kanssa ei käsitelty suullisesti ajan puutteen vuoksi. Koko työryhmän työtapojen muutokset ilmenivät tarkemmin työryhmän kirjallisen palautteen myötä.

Työryhmä antoi kirjallisen arvion lapsen osallisuuden lisääntymisestä. Taimen osaston työryhmä koki haastattelulomakkeen suurimmaksi anniksi reflektiivisen ajattelun kautta syntyneen tietoisuuden lapsen osallisuudesta ja osallistamisen tärkeydestä. Reflektiivisen ajattelun myötä työryhmän jäsenet työskentelevät tietoisemman työtteen keinoin lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutussuhdetta edistävästi. Työryhmän puhekulttuuri on kehittynyt ja työryhmän jäsenet keskustelevat enemmän työn organisoinnista. Työtehtäviä jaetaan työvuoron aikana ja priorisoidaan, jotta lasta osallistava ilmapiiri ja työskentely mahdollistuvat.

Lapsille annetaan nykyisin enemmän luovan työskentelyn mahdollisuus, muun muassa esillä olevat askarteluvälineet ovat aina käytettävissä. Tiloja on muunneltu lapsille pa-

remmin soveltuviksi ja lasten näköiseksi, esimerkiksi lasten piirroksia ja maalauksia on seinillä. Lapsille on luotu oma satuhuone, jossa he nykyisin viihtyvät omaohjaajatunneilla ja kuuntelemassa tarinoita. Lapsia motivoidaan erilaisiin toimintoihin ohjaajien lisääntyneen aktiivisuuden myötä, mikä edistää lasten osallisuutta, esimerkiksi erilaisten materiaalien, tekniikoiden, leikkien ja liikunnan järjestämisen kautta.

Lasten osallisuus on lisääntynyt myös ottamalla mukaan lapset arjen puuhiin ja erilaisiin tehtäviin. Lapset saavat mahdollisuuden toimia itse ja aikuinen mahdollistaa sen. Arjen toimintojen ohella saadaan myös paljon informaatiota lapsen motorisista valmiuksista, lapsen ikätasoisuudesta, vuorovaikutustaidoista, aktiivisuudesta ja ryhmässä toimimisesta henkilökunnan havainnoinnin myötä. Työryhmä kokee tärkeäksi tukea lapsen omaa sisäistä motivaatiota oppia ikätasoisiaan asioita.

Toimistotöiden ja kiireen ohella työryhmän jäsenet ovat suunnitelleet enemmän aikaa lasten kanssa olemiseen, vuorovaikutuksen laatuun ja lapsen kuuntelemiseen muun muassa jakamalla työvuorossa olevien työntekijöiden työtehtäviä.

Lapsen ja aikuisen välisen dialogin toteutumiseen työryhmän jäsenet ovat kiinnittäneet aikaisempaa enemmän huomiota. Aikuiset ovat vältelleet lapsen puolesta puhumista ja antaneet lapselle mahdollisuuden kertoa omia asioitaan. Ohjaajat ovat tietoisesti pyrkineet vastavuoroiseen keskustelutapaan ja tehneet keskustelualoitteita avoimilla kysymyksillä, jolloin lapsen ajattelu ja ilmaisu mahdollistuvat. Ohjaajat kokivat tärkeäksi vastavuoroisen keskustelutavan, jonka kautta lapsi saa tuntea itsensä arvokkaaksi ja tärkeäksi yksilöksi.

LÄHTEET

- Saaranen-Kauppinen Anita & Puusniekka Anna 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Viitattu 1.12.2008. Tampere: <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. Tuloste tekijän hallussa.
- Fook Jan 2002. Social Work: Critical Theory and Practice. London.
- Francis M. & Lorenzo R 2002. Seven realms of children's participation. Journal of environmental psychology 22, 15–169.
- Eskola Jari & Suoranta Juha 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Hakkarainen Pentti 2003. Leikki lasten toimintana. Viitattu 12.8.2009. <http://varttua.stakes.fi>. Tuloste tekijän hallussa.
- Harjunen Leena 2007. Vastaava ohjaaja, Tuomarilan perhetukikeskus. Espoo. Henkilökohtainen tiedonanto.
- Hatch J 1998. Qualitative Research in Early Childhood Education. Teoksessa Spodek, B., Saracho, O. & Pellegrini, A. (ed.) 1998. Issues in Early Childhood Educational Research. Yearbook in Early Childhood Education, vol. 8. Columbia University. New York: Teachers College Press, 49–75.
- Heikkinen Hannu, Huttunen Rauno & Moilanen Pentti 1999. Siinä tutkija missä tekijä: toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena.
- Heikkinen Hannu L. T. 2001. Toimintatutkimus, tarinat ja opettajaksi tulemisen taito: narratiivisen identiteettityön kehittäminen opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen avulla. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Väitöskirja.
- Heikkinen Hannu L.T. & Jyrkämä Jyrki 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T. & Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti (toim.) Siinä tutkija missä tekijä - toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena Kustannus.

- Hirsjärvi Sirkka, Remes Pirkko & Sajavaara Paula 2004. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hurtig Johanna 2003. Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Lapin yliopisto. Akateeminen väitöskirja. Rovaniemi.
- Karlsson Liisa 2000. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsingin yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta Pro gradu -tutkielma.
- Karlsson Liisa & Riihelä Monika 2004. Ajattelu alkaa ihmetyksestä ryhmätyöstä yhteistoiminnalliseen oppimiseen. Internet-version toimittaneet Liisa Karlsson, Anna-Leena Lastikka ja Monika Riihelä. Helsinki. Viitattu 12.8.2009. http://www.edu.helsinki.fi/lapsetkertovat/Julkaisut/Ajattelu_alkaa.pdf.
- Kolkka Marjo 2008. Toimintatutkimus. Luentomateriaali.
- Kuula Arja 1999. Toimintatutkimus: kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä. Tampere: Vastapaino.
- Lapsen oikeuksien sopimus. Viitattu 11.7.2008. http://www.unicef.fi/LOS_lyhyt. Tuloste tekijän hallussa.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Viitattu 12.1.2009 [http://www. finlefi.fi/laki/ajantasa /2007/20070417](http://www.finlefi.fi/laki/ajantasa/2007/20070417).
- Leino J 1996. Toimintatutkimus: käytännön ja tutkimuksen yhdistäjä. Teoksessa S. Ojanen (toim.) Tutkiva opettaja 2. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 81–90.
- Majapuro Tuula 2007. Johtaja, Tuomarilan perhetukikeskus. Espoo. Henkilökohtainen tiedonanto.
- Nummenmaa Tapio 1997. Tutkimusaineiston analyysi. Helsinki Porvoo: WSOY.
- Oranen Mikko 2007. Lastensuojelun kehittämisohjelman osahankeen raportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Riihelä Monika. 1996. Mitä teemme lasten kysymyksille. Helsinki: Stakes.
- Ruokonen Inkeri 2003 Varhaisiän taidekasvatus kulttuurisen luovuuden lähteenä. Helsinki: Stakes.
- Sinkkonen Jari 2008. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Helsinki: WSOY.
- Sosiaaliportti i.a. Sijoitustukitoimena. Viitattu 20.1.2009. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avohuolto/sijoitustukitoimena/>. Tuloste tekijän hallussa.
- Stenius Tuula 2005. Yhdessä lasten kanssa – seikkailu osallisuuteen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Helsinki: Miktor.
- Suojanen Ulla 1992. Toimintatutkimus koulutuksen ja ammatillisen kehittymisen välineenä. Helsinki: Finn Lectura.
- Strandell Harriet 1995. Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana: Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Helsinki: Gaudeamus.
- Syrjälä Leena, Ahonen Sirkka, Syrjäläinen Eija & Saari Seppo 1995. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Rauma: Kirjayhtymä.
- Tuomarilan perhetukikeskuksen esite 2007. Espoon kaupunki.
- Tuomi J. & Sarajärvi A 2002 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Törrönen M 1999. Lapsi ja osallistuva havainnoiminen. Teoksessa Ruoppila, I., Hujala, E., Karila, K., Kinos, J., Niiranen, P. & Ojala, M. (toim.) 1999. Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Jyväskylä: Atena kustannus, 218–33.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Helsinki: Stakes.
- Värrö Veli-Matti 2000. Hyvä kasvatus, kasvatus hyvään. Tampere: University Press.

Värri Veli-Matti 2004. Transsendentin merkitys kasvatuksessa. Teoksessa Riitta Jaatinen, Pauli Kaikkonen ja Jorma Lehtovaara (toim.) Opettajuudesta ja kielikasvatuksesta – puheenvuoroja sillanrakentajille. Tampere: University Press.

LIITTEET

Liite 1: Haastattelulomake

HAASTATTELULOMAKE TYÖNTEKIJÖILLE

Tämä haastattelulomake on tarkoitettu kaikille Tuomarilan perhetukikeskuksen lastenosaston Taimen työntekijöille. Haastattelulomake on osa Järvenpään Diakin sosionomiopiskelija Kristina Timosen kehittämishankkeen/opinnäytetyön: Lapsen osallisuutta tukevat työtavat Tuomarilan perhetukikeskuksen lasten osastolla aineiston keruuta.

Tutkimuksen tarpeellisuuden perustelu

Haastattelulomakkeen tarkoituksena on kartoittaa Taimen osaston työntekijöiden käsitteitä ja kokemuksia lapsen osallisuuden toteutumisesta, lapsen ja aikuisen välisestä dialogista; vuorovaikutuksen laadusta ja lapselle ominaisten toimintatapojen tarkastelusta. Tavoitteena on tarkastella aiheita **arjen näkökulmasta** ja kartoittaa työntekijöiden kehittämisehdotuksia.

Tutkimustulosten käyttö

Haastattelulomakkeen analysoitua aineistoa käytetään Taimen työryhmässä kehittämisen välineenä mahdollisille uusille työtavoille. Kyselyyn vastataan nimettömästi.

Vastausohje

Jokaisen työntekijän vastaus on tarpeellinen tutkimuksen onnistumiseksi. Ole hyvä ja vastaa kaikkiin kysymyksiin. Voit halutessasi käyttää käytännön esimerkkejä vastauksissasi. Vastaa kyselyyn ainoastaan sähköisesti (word) ja tulosta se.

Lomakkeen palautus

Tulosta täytetty haastattelulomake, nido sivut (vasen yläkulma) ja palauta se haastattelulomakkeille tarkoitettuun kansioon. Kansio on Taimen toimiston kaapissa. **Palauta haastattelulomake viimeistään 6.12.2008 mennessä.**

Etukäteiskiitos vastauksistanne ja yhteistyöstä!

Kristina Timonen Espoossa 19.11.2008

1. Lapsen osallisuus:

1.1 Mitä lapsen osallisuus mielestäsi on?

1.2 Miten lapsen osallisuus mielestäsi toteutuu Taimen osaston arjessa?

1.3 Miten ja miksi edistäisit lapsen osallisuutta Taimen osaston arjessa?

1.4 Mitkä tekijät mielestäsi estävät lapsen osallisuuden toteutumista Taimen osaston arjessa?

2. Lapsen ja aikuisen välinen vuorovaikutus/dialogi:

2.1 Miten lapsen ja henkilökunnan välinen vastavuoroinen vuorovaikutus/dialogi toteutuu Taimen osaston arjessa?

2.2 Edistävät tekijät:

2.3 Estävät tekijät:

2.4 Miten ja miksi edistäisit lapsen ja itsesi välisen vuorovaikutuksen/dialogin toteutumista?

3. Lapselle ominaiset tavat toimia:

3.1 Mitkä ovat mielestäsi lapselle ominaisia tapoja toimia ja miksi?

3.2 Miten Taimen osaston arjessa mahdollistuu lapselle ominaiset tavat toimia?

3.3 Mitä mieltä olet Taimen tiloista ja välineistä lapselle ominaisten toiminta tapojen toteutumisen näkökulmasta?

3.4 Mitä ja miksi muuttaisit/miten kehittäisit?

Tulosta täytetty haastattelulomake ja palauta toimiston kaapissa olevaan

HAASTATTELULOMAKKEET kansioon!

Kiitos vastauksestasi ☺

Liite 2. Tutkimuslupapyyntö

Tutkimuslupa Tuomarilan perhetukikeskus

Tuomarilan perhetukikeskus

2.6.2008

Johtaja Tuula Majapuro

TUTKIMUSLUPA PYYNTÖ

Opiskelen Järvenpään Diakonia-ammattikorkeakoulussa sosionomiksi (AMK). Pyydän lupaa suorittaa kehittämishankkeen/opinnäytetyön Tuomarilan perhetukikeskuksen lastenosastolla, Taimessa. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella lapsen osallisuuden, lapsen ominaisten toimintatapojen ja lapsen ja aikuisen välisen dialogin toteutumista ja kehittämistä toimintatutkimuksellisin keinoin työryhmän tarpeiden pohjalta. Tutkimuksen nimi on: Lapsen osallisuutta tukevat työtavat Tuomarilan perhetukikeskuksen lastenosastolla.

Kehittämishanke liittyy Työ, työyhteisöt ja johtaminen – opintokokonaisuuteen, joka käynnistyy syksyllä 2008, kehittämishanke on osa opinnäytetyötäni. Tutkimuksen tavoitteena on toimia Taimen osaston työn kehittämisen välineenä. Aineistoon ja tutkimukseen ei sisälly asiakkaisiin liittyviä tietoja. Huomioin Taimen osaston työryhmän jäsenten anonymiteetin aineiston keruu-, analyysi- ja tutkimustulos vaiheissa. Aineistosta ei muodostu henkilö pohjaista tutkimusrekisteriä.

Valmis opinnäytetyö tallennetaan Diakin sähköiseen opinnäytepankkiin. Opinnäytetyön ohjaajina toimivat opettajat Tiina Ahteensuu sp:tiina.ahteensuu@diak.fi ja Marjo Kolkka sp: marjo.kolkka@diak.fi Järvenpään Diakonia-ammattikorkeakoulusta.

Espoossa 3.6.2008

Kristina Timonen
sosionomi-opiskelija
Puh: xxxxxxxx

kristina.timonen@student.diak.fi

Myönnän tutkimusluvan yllä olevan tutkimuspyynnön mukaisesti

Espoossa 3.6.2008

Tuula Majapuro

LIITEENÄ: Tutkimussuunnitelma